

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми **«ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ У
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ»**

Виконала:
студентка KorOb1-M119z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Ган Марта Романівна

Керівник:
Рудзевич І.Л.,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент:
Докучина Т.О.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної педагогіки
та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ САМОКОНТРОЛЮ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	7
1.1 Проблема розвитку самоконтролю в психології та педагогії.....	7
1.2 Розвиток самоконтролю в навчальній діяльності	13
1.3 Особливості розвитку самоконтролю у молодших школярів з порушенням інтелекту	25
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ	32
2.1. Організація та методика експериментального дослідження навичок самоконтролю у молодших школярів з порушенням інтелекту.....	32
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	40
Висновки до другого розділу.....	48
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ	51
3.1. Формування навичок самоконтролю у молодших школярів з порушенням інтелекту в навчальній діяльності.....	51
3.2. Педагогічні умови розвитку контрольних умінь у молодших школярів з порушеннями інтелекту.....	58
Висновки до третього розділу.....	67
ВИСНОВОК	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема підвищення освітнього рівня підростаючого покоління, заснованого на оволодінні учнями предметними компетенціями, має велику соціальну значимість (І.А.Зимова, Р.М. Леонтьєва, Д.Б. Ельконін). Під предметними компетенціями в сучасній освіті розуміють такі компетенції, які забезпечують цілісність загальнокультурного, особистісного і пізнавального розвитку та саморозвитку, наступність всіх ступенів освітнього процесу, що лежать в основі організації і регуляції будь-якої діяльності учня незалежно від їх спеціально-предметного змісту (А. Г. Асмолов). Однією з важливих предметних компетенцій є самоконтроль. Він сприяє поліпшенню предметних результатів навчання, усвідомленості виконуваних дій, дозволяє школярам успішніше організувати власну діяльність, робить позитивний вплив на особистість учнів.

Згідно з дослідженнями Б. Г. Ананьєва, П. К. Анохіна, Л. І. Божович, Г.С. Нікіфорова самоконтроль розглядається як один з механізмів саморегуляції, основним завданням якого є забезпечення зворотного зв'язку з метою виявлення відповідності або невідповідності еталона та об'єкта контролю. Самоконтроль спрямований на попередження та корекцію помилок. Молодший шкільний вік є сензитивним для розвитку самоконтролю в навчальній діяльності, так як зі вступом до школи у дітей відбувається становлення всіх етапів навчальної діяльності (Ю.К.Бабанський, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, П. Я. Гальперін, Б. П. Єсіпов, Д.Б.Ельконін).

У державному освітньому стандарті початкової загальної освіти самоконтроль позначений як універсальна навчальна дія, якою повинні оволодіти учні в процесі шкільного навчання. Особливо це важливо при навчанні молодших школярів з порушеннями інтелекту при самостійному здійсненні контрольних дій, що входять в регулятивні базові навчальні дії. Під базовими навчальними діями розуміються дії, що забезпечують свідоме

ставлення молодших школярів з порушеннями інтелекту до навчання і сприяють подальшому становленню учнів як суб'єктів усвідомленої активної навчальної діяльності на доступному для них рівні.

Проблема розвитку самоконтролю розглядається в науці з різних точок зору, зокрема: з філософської – в зв'язку з проблемою свідомості (самосвідомості) А. Г. Спіркін, Т. Шибутані; з нейропсихологічної – самоконтроль вивчали В. В. Лебединський, А. Р. Лурія, Є. Д. Хомський; з психологічної – самоконтроль розглядався в діяльності, зокрема в навчальній, І. А. Зимової, С. Л. Рубінштейном, Л. І. Рувінський тощо. Взаємозв'язок самоконтролю і психічних пізнавальних процесів уваги, пам'яті, мислення, волі досліджували Б. Г. Ананьєв, П. П. Блонський, Л.І. Божович, П. Я. Гальперін.

Педагогами і методистами самоконтроль вивчався в аспекті самостійної роботи учнів на уроках і розглядався як елемент навчальної діяльності (В. В. Давидов, Ю. К. Бабанський, Б. П. Єсіпов, І. А. Сотова).

Проблема розвитку самоконтролю також знайшла відображення в спеціальній психолого-педагогічній та методичній літературі. Дослідниками вказується, що труднощі у розвитку самоконтролю молодших школярів з порушеннями інтелекту, перш за все, пов'язані з порушенням їх розумової діяльності. У них порушені операції аналізу і синтезу (П. П. Блонський, С.Я. Рубінштейн, Ж. І. Шиф); ослаблена саморегуляція, знижена критичність (Л. С. Виготський, Ю. Т. Матасов, С. Л. Мирський, М. С. Певзнер, С.Я. Рубінштейн); порушені процеси уваги, мислення, пам'яті та ін. (Б.Г. Ананьєв, П. П. Блонський, Л. І. Баскакова, П. Я. Гальперін та ін.); відзначається низька мотивація (Л. С. Виготський, С. Л. Мирський, Л.П. Ярова). Також негативно позначається на розвитку самоконтролю завищена самооцінка (М.П. Матвєєва, Ж. І. Намазбаєва).

На сьогоднішній день проблема розвитку самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту більше вивчена в трудовій діяльності (Г. М. Дульнев, С. Л. Мирський, Б. І. Пінський, О.П. Хохліна). В аспекті

навчальної діяльності зазначена проблема досліджена недостатньо. Вчені вказують на специфічність навчальної діяльності молодших школярів з порушеннями інтелекту, яка полягає в тому, що діти даної категорії виявляють низький пізнавальний інтерес; слабку мотивацію до вивчення і засвоєння нового матеріалу (В. В. Воронкова, Н. Г. Морозова); порушену цілеспрямованість; невміння прогнозувати і планувати результат і майбутні дії; труднощі орієнтування в навчальній завданню (В. І. Лубовский, В. Г. Петрова, Ж. І. Шиф), що значно ускладнює розвиток самоконтролю.

Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених питань зумовили вибір теми дипломної роботи магістра **«Формування навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту»**.

Мета дослідження полягає у розробці і теоретичному обґрунтуванні особливостей формування готовності до самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Об'єкт дослідження: процес розвитку контрольних умінь у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Предмет дослідження: особливості формування навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Гіпотеза дослідження: у молодших школярів з порушеннями інтелекту мимовільно контрольні вміння у навчальній діяльності формуються недостатньо. Для ефективного їх розвитку необхідно цілеспрямоване навчання контрольним умінням в навчальній діяльності з молодших класів, що враховує поетапність і комплексність їх розвитку.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

- з'ясувати теоретичні основи проблеми розвитку навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту;
- розробити та дати аналіз рівню сформованості навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту;

– визначити спеціальні умови розвитку контрольних умінь у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, в тому числі і власного, в якості вчителя початкових класів спеціальної (корекційної) загальноосвітньої школи; емпіричні (бесіда, анкетування, письмові завдання, спостереження); педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний); кількісний і якісний аналіз отриманих даних з використанням елементів математичної статистики.

Експериментальна база дослідження. Комунальний заклад Львівської обласної ради «Навчальний реабілітаційний центр «Довіра» I-III ст».

Теоретична значущість. полягає у поглибленні знань з проблеми розвитку навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту;

Практичне значення полягає в розробці та аналізу рівня сформованості навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту; визначенні спеціальних умов розвитку контрольних умінь у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Особливості розвитку навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВОК

Теоретико-практичне вивчення проблеми формування навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту дає нам змогу зробити наступні висновки.

Самоконтроль є важливим компонентом будь-якої діяльності, що входять в її структуру. У навчальній діяльності контрольні вміння та навички самоконтролю входять в базові навчальні дії, що мають предметний характер. Їх здійснення є одним з показників сформованості навчальної діяльності в початковій школі. В онтогенезі самоконтроль проходить певні етапи (періоди), що поступово ускладнюються від контролю дитини за своїми рухами до автоматизованого вміння, що дозволяє контролювати всю свою діяльність. Види контролю формуються послідовно: порівняння зі зразком, підсумковий контроль, поетапний контроль, який прогнозує контроль.

У навчальній діяльності навички самоконтролю починають формуватися в молодшому шкільному віці, що дозволяє виділити даний період як сенситивний для їх розвитку. Розвиток контролю в навчальній діяльності має ряд закономірностей. Так, на початку шкільного навчання оволодіння контрольними вміннями та навичками самоконтролю виступає для учнів в якості самостійної форми діяльності, зовнішньої по відношенню до основної. Згодом контроль перетворюється в елемент навчальної діяльності, завдяки неодноразовим і систематичним вправам по його здійсненню, і включається в процес виконання дії.

До показників сформованості контрольних умінь та навичок самоконтролю у школярів відносяться: наявність мотивації до здійснення контролю; вміння порівнювати свою роботу з еталоном; вміння здійснювати підсумковий і поетапний контроль; вміння знаходити і коригувати допущені помилки; критичне ставлення до результату своєї праці.

Здійснення контролю у навчальній діяльності є необхідною умовою для становлення дії довільним і регульованим, в той же час самоконтроль

може бути здійснений тільки на добре засвоєному і сформованому навчальному дії.

Молодші школярі з порушеннями інтелекту в силу органічного ураження кори головного мозку і його лобових часток виявляють слабку саморегуляцію і знижений контроль за своєю діяльністю. У них порушена цілеспрямованість, відзначається слабка мотивація, швидке виснаження, труднощі орієнтування в навчальній завданню, низька критичність, невміння здійснювати контрольні дії та навички самоконтролю відповідно до вимог поставленої навчальної завдання.

При самостійному виконанні перевірки молодші школярі з порушеннями інтелекту виявляють не всі помилки, темп їх роботи вкрай уповільнений. Вони не виправляють помилки, допущені одного разу в роботі, без спеціальних вказівок вчителя.

Констатувальний експеримент складався з двох етапів, зокрема: на першому етапі виявляли стан контрольних умінь та навичок самоконтролю в учнів з типовим розвитком та порушеннями інтелекту; на другому етапі проводився аналіз роботи корекційних педагогів щодо формування у молодших школярів з порушеннями інтелекту навичок самоконтролю. Було запропоновано учням третіх і четвертих класів однотипові завдання, що відповідають вимогам відповідних навчальних програм. На підставі запропонованих критеріїв і аналізу літератури нами були описані 4 рівня розвитку самоконтролю для порівняльного аналізу його стану у молодших школярів з порушеннями інтелекту та типовим розвитком.

В ході дослідження нами не було виявлено суттєвої динаміки в розвитку навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту від 3 класу по 4: діти відчувають труднощі при порівнянні зі зразком, здійсненні підсумкового і поетапного самоконтролю, постановці й утриманні цілі, виявленні помилок і усвідомленні їх причин. Це доводить, що самостійно з віком навички самоконтролю у дітей з порушенням інтелекту розвиваються вкрай слабо. В учнів з типовим розвитком спостерігається

позитивна динаміка розвитку самоконтролю від 3 до 4 класу. Позитивна динаміка рівня розвитку самоконтролю від 3 до 4 класу в учнів з порушенням інтелекту дуже незначна: кількість учнів з першим рівнем контролю до 4 класу скоротилася з 53% до 34%, кількість учнів з другим рівнем збільшилася з 42% до 53%. Кількість учнів з 3 рівнем збільшилася з 5% до 13%. До четвертого класу не з'явилося учнів з четвертим рівнем контролю. Це свідчить про те, що без цілеспрямованої роботи з розвитку навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту залишається на дуже низькому рівні. До четвертого класу не залишилося учнів з другим рівнем. Кількість учнів з четвертим рівнем досягло 81%.

Результати констатувального етапу дослідження дозволили виявити ряд особливостей розвитку навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту в порівнянні з їх однолітками з типовим розвитком, зокрема: низька мотивація до здійснення контрольних дій та навичок самоконтролю; низький темп мимовільного розвитку; неможливість самостійного оволодіння контролем на потенційно можливому рівні; невміння самостійно перенести отримані вміння контролю на новий, більш складний, навчальний матеріал; порушення всіх його видів (порівняння з еталоном, зовнішній контроль, підсумковий і поетапний контроль); невміння здійснювати перевірку, потреба в постійній допомозі вчителя; перевірка в основному носить формальний характер; нездатність виконувати завдання або перевірку, враховуючи дві і більше умови одночасно.

Будувати навчання контрольним діям необхідно в наступній послідовності: виконання дії спільно з учителем; здійснення зовнішнього контролю дії (в роботі ігрового персонажа / товариша); здійснення контролю дії в своїй роботі за допомогою вчителя; самостійний контроль своїх дій. З цією метою необхідно структурувати навчальний матеріал / навчальні завдання від першого класу до четвертого за принципом спіралі, поступово ускладнюючи вимоги до контролю, тобто таким чином, щоб у дитини спочатку формувалися загальні уявлення про поняття контролю та його значущості в навчальному процесі, а потім

конкретизувалися і збагачувалися приватними уявленнями. Це досягається за дотриманням наступних умов: створенням позитивної мотивації до контролю; доповненням інструкції в завданні з підручника / робочого зошита вказівками на перевірку; включенням в урок додаткових завдань на перевірку на добре вивченому матеріалі; використанням в завданнях об'єктів контролю, що відповідають можливостям учнів. На цій основі ми виділили чотири етапи розвитку навичок самоконтролю молодших школярів з порушеннями інтелекту, що забезпечують їх всебічний і поступовий розвиток: діагностичний етап, етап навчання сличенню з еталоном, етап навчання підсумкового контролю, етап навчання поетапного контролю.

Ми виділили спеціальні умови розвитку контрольних умінь та навичок самоконтролю у відповідності з психофізичними особливостями молодших школярів з порушеннями інтелекту, зокрема: поетапність формування (від порівняння зі зразком до підсумкового, а потім проміжного контролю; від спільного з дорослим здійснення контролю до самостійного виконання; від контролю зовнішніх дій до контролю розумових дій); використання комплексу дидактичних прийомів, ігор та вправ, спрямованих на формування і розвиток контрольних умінь та навичок самоконтролю; визначення вимог до контрольних умінь та навичок самоконтролю молодших школярів з порушеннями інтелекту і способів здійснення перевірки; створення позитивної мотивації до здійснення контрольних дій та навичок самоконтролю; здійснення підготовчої роботи до оволодіння найскладнішими видами контролю (підсумковий і поетапний); готовність педагогів до роботи з формування і розвитку контрольних дій в навчальному процесі, спрямованому на розвиток соціально-побутових навичок.

Виходячи з результатів проведеного нами дослідження стану розвитку контрольних умінь та навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту та на вимоги до сучасної освіти цієї категорії дітей, ми визначили цільові умови розвитку навичок самоконтролю, а саме: цілеспрямований розвиток контрольних умінь, формування готовності до здійснення самоконтролю; підвищення якості предметних результатів молодших

школярів з порушеннями інтелекту в навчальному процесі, спрямованому на формування базових навчальних дій; корекція особистісних якостей молодших школярів з порушеннями інтелекту (критичність, організованість, відповідальність).

На основі вимог до базових навчальних дій, діяльнісного підходу в навчанні, теорії поетапного формування розумових дій ми виділили концептуальні засади нашої методики: поетапне формування контрольних дій та навичок самоконтролю у молодших школярів з порушеннями інтелекту, що ґрунтується на комплексному і диференційованому підходах; виділення і послідовність реалізації етапів роботи з формування контрольних умінь та навичок самоконтролю з урахуванням онтогенетичного принципу, психофізичних і інтелектуальних особливостей молодших школярів з порушеннями інтелекту; універсальність: можливість реалізації в цілісному педагогічному процесі на всіх навчальних дисциплінах в установах різних типів; виділення доступних для учнів видів, об'єктів і способів контролю, що визначають типологію використовуваних завдань, що роблять позитивний вплив на зацікавленість учнів у здійсненні контролю;

Методика передбачає вирішення комплексу задач, спрямованих на реалізацію корекційних, освітніх і виховних функцій навчання. Були виділені наступні завдання: підвищення зацікавленості молодших школярів з порушеннями інтелекту у здійсненні контрольних дій за рахунок використання нестандартних завдань, ігрових ситуацій, пояснення і демонстрації на конкретних життєвих прикладах необхідності контролю; поетапне формування контрольних умінь та навичок самоконтролю від простого до складного за рахунок дотримання наступної послідовності: порівняння з еталоном, навчання підсумкового контролю, навчання поетапного контролю; підготовка до здійснення найбільш важких видів контролю за рахунок зовнішнього; перенесення придбаних контрольних умінь та навичок на всі навчальні предмети шляхом користування спеціально підібраних завдань; підвищення критичності до результатів своєї роботи шляхом самостійного її оцінювання, розвитку уваги і посидючості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова Л. В. Формирование умений и навыков самоконтроля в учебной деятельности школьников начальных классов: дис. канд. пед. наук : 13.00.01. Спб., 2005. 154 с.
2. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! : пособие для учителя . 2-е изд. М.: Просвещение, 1988. 208с.
3. Асесев Л.М. Социально-этические проблемы теории личности. М.: Мысль, 1980. 221 с.
4. Белкин А. С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы: учеб. пособие для пед. ин-тов . М.: Просвещение, 1987. 112 с.
5. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
6. Бех І.Д. Довільна поведінка школярів як мета виховання. Рідна школа. 1993. № 9. С 29-33.
7. Бех І.Д. Теорія виховання в контексті сучасності. Педагогічна теорія та педагогічний досвід: перспективи і розвиток: Матеріали конф. Луцьк, 1999. С.4-6.
8. Бондар В. І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. К.: Радянська школа, 1988. 128 с.
9. Богданова О.С. Нравственное воспитание старшеклассников. М.: Просвещение, 1988. 220 с.
10. Боришевський М.Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів. К.: Радянська школа, 1980. 143 с.
11. Буфетов Н.М. Формирование моральной оценки поступков людей у учащихся вспомогательной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук.. М.: Ротапринт ЦМ ИПКС при МИСИ, 1983. 21 с.
12. Бушелова Б.В. Воспитание сознательной дисциплины и культуры поведения школьников. М.: Просвещение, 1982. 159 с.
13. Вержиховська О. М. Формування моральних якостей у розумово відсталих молодших школярів у позакласній виховній роботі: монографія.

Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д. Г. 2009. 228 с.

14. Висоцька А.М. Основні напрямки виховної роботи з формування спеціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів: методичний посібник. Черкаси: ЧОПООП, 2003. 31 с.

15. Виховання культури поведінки в учнів спеціальної школи: методичні рекомендації. укл. Хоружая. К.: Освіта, 1983. 81 с.

16. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. под. ред. Т. А. Власовой. М.: Педагогика, Т. 5. Основы дефектологии. 368 с.

17. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе : кн. для учителя. под ред. В.В. Воронковой. М.: Школа-Пресс, 1994. 416 с.

18. Воспитательная работа во вспомогательной школе: Пособие для учителей и воспитателей. под ред. В.Ф. Мачихиной. М. : Просвещение, 1980. 62 с.

19. Горева В.М. Виховання культури поведінки школярів. К.: Знання, 1983. 47 с.

20. Гуменнікова Т.Р. Першооснови моральної культури. Початкова школа. 1995. № 4. С 14-16.

21. Дмитриев А. А., Корнейчук, Е. А. Формирование саморегуляции поведения учащихся 5-6 классов специальных (коррекционных) образовательных учреждений 8 вида : учебное пособие. М. : МПСИ, 2004. 120 с.

22. Дружинин В. Е. Психология эмоций, чувств, воли. М. : Сфера, 2003. 95 с.

23. Долгобородова Н. П. Воспитание учащихся вспомогательной школы. М.: Просвещение, 1968. 144 с.

24. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе: пособие для учителей. под ред. Т.А. Власовой и В.Г. Петровой. М.: Просвещение, 1981. 176 с.

25. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика: учеб. пособие. К.: Вища школа, 1985. 327 с.

26. Еременко И.Г. Познавательные возможности учащихся вспомогательной школы. К.: Радянська школа, 1972. 132 с.
27. Злобин Л.М. Психология воспитания. М.: Педагогика, 1991. 140 с.
28. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. К.: Вища школа, 1997. 304 с.
29. Кашуба Л.І. Проблеми виховання дітей з відхиленням у поведінці. Початкова школа. 1995. № 5-6. С. 24-27.
30. Коломинский Н. Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. К. : Советская школа, 1978. 87 с.
31. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості: навч. посіб.для вищ. навч. Закладів. К.: Освіта, 1998. 239 с.
32. Концепція національного виховання. Початкова школа. 1996. №12. С 48-53.
33. Концепція сучасного українського виховання. Освіта. 1996. № 35 [18 вересня]. С.4-5.
34. Кузьменко Л. Морально-правове виховання учнів спеціальних шкіл-інтернатів. Дефектологія. 1998. № 4. С. 21-24.
35. Кузьмина В.К. Дети с расстройствами поведения. К.: Радянська школа, 1984. 81 с.
36. Курганська Л.О. Слово вчителя в поведінці. Початкова школа. 1995. № 1. С. 21-23.
37. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики: учеб. пособ. Донецк : Лебидь, 2002. 327 с.
38. Липа В. А. Психологические основы педагогической коррекции Донецк: Лебидь, 2000. 319 с.
39. Лында А. С. Самостоятельная работа и самоконтроль в учебной деятельности старших школьников. М. : Высшая школа, 1991. 160 с
40. Матвеева М.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, 2005. 164 с.

41. Максименко С.Д. Загальна психологія. К.: Форум, 2000. 350 с.
42. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, ред-но вид. від., 2008. 204 с.
84. Менчинская, Н. А. Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребенка. М. : Институт практической психологии, 1998. 448 с.
43. Методика морального виховання дітей молодшого і середнього віку. За ред. С.С. Коваленко. К.: Радянська школа, 1974. 182 с.
44. Опыт учебно-воспитательной работы во вспомогательной школе: сб. статей. под ред. Н.Ф. Кузьминой-Сыромятниковой. М.: Из-во АПН РСФСР, 1979. 80 с.
45. Островская Л.Ф. Педагогические ситуации в семейном воспитании школьников. М.: Просвещение, 1990. 265 с.
46. Петухов Е.И. Педагогические основы предупреждения отклонений в нравственном развитии и поведении школьников. К.: Радянська школа, 1985. 79 с.
47. Пинский Б.М. Психологические особенности деятельности умственно отсталых школьников. М.: АПН РСФСР, 1982. 318 с.
48. Познавательные процессы и способности в обучении. под ред. В.Д. Шадрикова. М.: Просвещение, 1990. 142 с.
49. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы . М.: Просвещение, 1984. 96 с.
50. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника: учеб. пособ. для студентов педагогических институтов по специальности «Дефектология» 3-е издание, перераб. и дополн. М.: Просвещение, 1986. 192 с.
51. Психологические проблемы коррекционной работы во вспомогательной школе. под ред. Ж.И. Шиф, В.Г. Петровой, Т.Н. Головиной. М.: Педагогика, 1979. 176 с.

52. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. К.: Знання, 2008. 359 с.
53. Смирнова А.Н. Коррекционно-воспитательная работа учителя вспомогательной школы: из опыта работы. М.: Просвещение, 1982. 103 с.
54. Соловьев И.М. Психология познавательной деятельности нормальных и аномальных детей. М.: Просвещение, 1986. 224 с.
55. Стадненко Н.М. Диагностика отклонений в умственном развитии учащихся. Н.М. Стадненко. К.: Освіта, 1991. 96 с.
56. Стадненко Н.М. Нариси з олігофренопсихології. за загальною редакцією Н.М. Стадненко. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200 с.
57. Стадненко Н.М. Нариси з психології розумово відсталої дитини. К.: Наука, 1987. 113 с.
58. Сухомлинский В.А. О воспитании : [выдержки из работ] 6-е изд. М. : Политиздат, 1988. - 269 с.
59. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. К.: Пед. думка, 2000. 286с.
60. Ярова Л. П. Формирование самоконтроля в учебной деятельности умственно отсталых младших школьников : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Киев, 1994. 17 с.